

Artkaspi.az "Tədqiqatçılarla söhbət" layihəsinə start verir. Layihə əsasında tədqiqatçılar araşdırdıqları mövzular haqqında danışacaqlar. Bu dəfəki müsahibimiz Dostoyevskişünas Məmməd Qocayevdir.

Məmməd Qocayevi Dostoyevski yaradıcılığına bağlayan səbəb nədir?

Deməli, mənə Dostoyevski yaradıcılığına və şəxsiyyətinə bağlayan səbəb nədir? Hər şeydən əvvəl Dostoyevskinin qeyri-adi yazıçı olması və onun heç kəsə bənzəməməsi. Bütün yazıçılarda, o cümlədən, də rus yazıçılarında bir-birinə oxşar cəhətlər çoxdur. XIX əsrin klassik rus ədəbiyyatı ümumiyyətlə qərb ənənəsi əsasında yaranmışdır. XVIII əsr klassizmi XVII əsr fransız klassizminin təkrarıdır. XIX əsr realist ədəbiyyatı da Qərb ədəbiyyatının, xüsusilə də roman janrı Qərbdən gəlmiş janrdır. Yeni Qərbin ədəbi ənənəsi XIX əsr rus ədəbiyyatında çox güclü təsirə malikdir. İstər Tolstoy, istərsə də Qonçarov, Turgenyev dvoryan zümrəsinə malik yazıçılardır. Onların da təhsili, tərbiyəsi qərb nümunəsi əsasında olmuşdur. Yeni onların təkəkkürü də daha çox qərbə yaxındır. Düzdür, Tolstoyda slavyanpərəstlik, rus xalqına bağlılıq da güclüdür. Amma Tolstoyun romanları Avropa roman tipindədir. Dostoyevskinin romanları isə heç bir başqa yazıçının romanlarına oxşamır. Bunlar məhəbbət süjeti əsasında qurulan romanlardan deyil. Dostoyevskinin romanlarının quruluşu da, məzmunu da qeyri-adi. Deməli, bunun belə olmasının başqa bir mənəbəyi vardır. Dostoyevski qərb ənənəsinə yox, məhz qədim rus ənənəsini davam etdirir. "Müqəddəslərin qissələri", yeni dini mövzuda yazılmış ədəbiyyat və s. kimi janrları Dostoyevski öz yaradıcılığında davam etdirir. Ona görə də onun düşüncə tərzini də, romanlarının tipini də başqadır. Bax bu qeyri-adi mənəm üçün çox maraqlıdır. Ümumiyyətlə, Dostoyevskinin həyata, insanlara baxışı paradoksalı ilə seçilir. Eyni zamanda o paradoksun içində bir həqiqət var. Bu çox cəlbədidir. Onun yaradıcılığının bu xüsusiyyətləri mənə həddindən çox cəlb etdi. Məsələn, biz adətən bilirik ki, məhəbbət məhəbbətdir, nifrət də nifrətdir. Bunlar tamamilə bir-birindən fərqli anlayışlardır. Amma Dostoyevskinin dərin psixologiyası səviyyəsində o, belə bir termindən istifadə edir: məhəbbət-nifrət. Yeni bu bir duyğudur, iki ayrı duyğu deyil. Eyni bir duyğu həm məhəbbətdir, həm nifrət. Mitya Karamazov qardaşına deyir, sən bilirsənmi vurulma nə deməkdir? Vurulma səvmək demək deyil, nifrət edərək də vurulmaq olar. İnsan psixologiyasının bu ziddiyyəti, qaranlıq tərəflərini açmaq Dostoyevski yaradıcılığının əsas xüsusiyyətidir və mənim üçün də maraqlı olan budur. Onu bütün yazıçılardan fərqləndirən də bax bu xüsusiyyətdir.

Dostoyevskinin ən maraqlı, mürəkkəb, keşməkeşli romanlarından biri, bəlkə də birincisi elə onun tərcümehalidir" fikrini "Dostoyevski ətrafında düşüncələr" kitabınızda qeyd etmişsiniz. Sizce, bu dahi yazıçının həyat və yaradıcılığında oxucular üçün maraqlı doğuran məqamlar hansılardır? Dostoyevski həyatının hansı anları onun yaradıcılığına təsir etmişdir?

Bəli, mən Dostoyevski haqqında kitabımda göstərmişəm ki, Dostoyevskinin ən maraqlı və mürəkkəb romanlarından biri və bəlkə də birincisi onun tərcümehalidir. Yeni bu fikri mən obrazlı şəkildə o mənada işlətməmişəm ki, Dostoyevskinin həyatı çox keşməkeşli, ziddiyyətli və maraqlı olub. Çox ağır günlərdən keçib. Bu da, əlbəttə ki, həm onun psixologiyasına, şəxsiyyətinə, həyatına, həm yaradıcılığına təsirizsiz ötürməyib. Bu məqamlardan birincisi odur ki, Dostoyevski ömrü boyu "epilepsiya" deyilən ağır bir xəstəliyə mətblə olub. Öz əsərlərində bu xəstəliyi çox yerdə təsvir edir. Hətta lap detallarına qədər təsvir edir və o ziddiyyətli psixologiyada onun ağır fəsadları ilə yanaşı, eyni zamanda, hansısa bir ruhi oyanışı da görür. Elə bil insan o məqamda bu empirik dünyadan ayrılıb hansısa bir ruhi dünyaya qovuşur. Yeni insanın şüuru yatır və onun təhlətşüuru oyanır. Bax bu məqamlar epilepsiya xəstəliyi Dostoyevski insan ruhuna, insan psixologiyasına və onun dərinliklərinə nüfuz etməyə, mənə elə gəlir ki, hök-

mən kömək etmişdir. Ona görə də tədqiqatçılardan bəziləri bu xəstəliyi "müqəddəs xəstəlik" adlandırırlar. Yeni bu xəstəlik Dostoyevskiye çox şey vermişdir. Digər böyük məqam ondan ibarətdir ki, Dostoyevski Sibirə sürgün olunmuşdur. O, Sibirə sürgün olunmazdan əvvəl 1849-cu ildə Petraşevskinin sosialistlər dərməyində işihrək etmişdir. Hətta orada Belinskinin Qoqola məktubunu da oxumuşdu. Bu demək dağılından sonra qəflət işihrəkçilərinin demək olar, hamısı, o cümlədən, Dostoyevski də məhkəməyə cəlb olunmuşlar. Dostoyevskiye də bir sıra qabaqcıllarla birlikdə ölüm cəzası kəsilmişdir. İndi təsəvvür edin, sabah edam günüdür. İndi bütün gecəni yatmayıb düşüncə gənc yazıçı hansı ruhi vəziyyətdə ola bilər? Və sonra da onları meydan çıxarırlar və meydan da bir cərgəyə düzüb üç nəfəri də dirəklərə bağlayırlar. İndi onları güllələməlidirlər. Dostoyevski də ikinci üçlükdədir. Ölümünə bir an qalmış adam nə fikirləşir, nə haqqında düşüncə? Axı belə adamlar həyatda azdırlar, sanki ölümdən qayıtmış adam kimidir. Epilepsiya xəstəliyi də, ölümə məhkum olunanın bağışlanması da ölümdən qayıtmağın bir formasıdır. Bu məqam Dostoyevski yaradıcılığında çox yerdə təsvir olunur. Yeni bu, elə bir həyat təcəribəsidir ki, o hər bir yazıçıya qişmət olmur. Bu həm bədbəxtlikdir, həm xoşbəxtlikdir. Təsəvvür edin dörd il bu adam ayaqları dəmir zəncirlərdə həbsdə olub. Yəni, duranda, işləyəndə, xəstə olanda da, hər məqamda həmişə o zəncirləri gəzdirdir. Dörd ildən sonra altı il də sürgün vəziyyətində Sibirdə yaşayır. Deməli, on il yaradıcılıqdan ayrılır. Yazıçı üçün böyük müsibətdir on il yazmamaq. On ildən sonra qayıdır və yaradıcılığa başlayır və elə əsərlər yaradır ki, sanki onun yaradıcılığında heç bir fasilə olmamışdır: məsələn "Cinayət və cəza", "İdiot", "Ölü evdən qeydlər", "Gizlindən qeydlər", "Alqaldılmış və təhqir olunmuş insanlar" və s. Sibir həyatı, orada cürbəcür canilərle bir yerdə yatıb, bir yerdə durmaq, bir yerdə işləmək, onlarla söhbət və s. bunlar hamısı həyat təcəribəsidir. Yazıçı üçün böyük materialdır, insan psixologiyasını öyrənmək üçün çox vacib məqamlardır. Bax bu da Dostoyevski üçün bir məktəb oldu. Dostoyevski Sibirdən qayıtdandan sonra zəmin-çillik fəlsəfəsini yaratdı. Yeni xalqa tapındı. Rus xalqının psixologiyasını, əqidəsini, inamını elə bil öz canına hopdurdu. Ona görə də Dostoyevski bütün ömrü boyu dindar yazıçı oldu. Onun dindarlığı, pravoslav dininə sədaqəti həmin o xalqdan, xalqa bağlı olmasından gəlir. Digər bir hadisə, həyatında ömrü boyu onu izləyən hadisə Dostoyevskinin yoxsulluğu, ehtiyac içində yaşamasıdır. Bu da onu Almaniyada qumarxanaya gətirib çıxarır. Onun hətta "Qumarbaz" adında bir romanı da var. Dostoyevskinin qumarbazlığı hardan yaranmışdır, niyə yaranmışdır? Mənə elə gəlir ki, bu onun çox ağır, daim ehtiyac içərisində olmasından irəli gəlir. Ona da birdən-birə belə bir fikir yaranmışdır ki, qumar vasitəsilə bu ehtiyacdan qurtulmaq olar. Bax onu oraya, o qumar evinə gətirən məhz o ehtiyac məsələsi idi. Amma daim uduzdu. Udan vaxtı da oldu, amma çox vaxt uduzdu. Hər şeyi uduzdu. Elə günə qaldı ki, Rusiya-ya geri qayıtmaq pulu belə qalmadı. Onunda Dostoyevski bir şeyi dərk etdi ki, onun nəcətini yaradıcılıqdadır. Və Dostoyevski ömrü boyu heç bir yerdə işləməmiş, dövlət qulluğunda olmamış, heç yerdən maaş almamış, yalnız yazdığı əsərlərdən aldığı qonorarla dölmüşdür. Ona görə də bu pul məsələsi onun bütün romanlarında vardır: "Cinayət və cəza"da Raskolnikovun qarını öldürüb pulunu oğurlaması, "İdiot" romanında Nastasya Filippovnanın yüz min manatı ocağın içinə atması, "Yeniyyət" romanının Rotşild kimi milyonçu olmaq istəyi, "Karamazov qardaşları"nda yəne də pul məsələsi, onun üstündə baş vermiş ailə faciəsi. Pul obrazı yazıçının bütün romanlarından keçir.

Puşkin, N.V.Qoqol və Dostoyevski. Bu üç rus yazıçısını yaradıcılıq və ruh baxımından bir-birinə yaxınlaşdıran cəhətlər hansıdır? Dostoyevski Qoqol xəttini davam etdirsəydi, sizcə, rus ədəbiyyatı nə itirərdi?

- Qoqol rus ədəbiyyatında çox böyük hadisədir. Qoqol Puşkindən sonra rus realizminin ikinci dahisidir. Qoqol rus nəsrinin əsasını qoyanlardan biridir. Qoqol Puşkindən fərqli olaraq satirik yazıçıdır. Satira Qoqolun əlində elə bir silah idi ki, o, bu silah vasitəsilə Rusiyanı, rus xalqını, rus millətini, rus insanını mənəvi cəhətdən dəyişdir-mək, islah etmək istəyirdi. O elə bildirdi ki, güllüş vasitəsilə insanı kamilləşdirmək, dəyişdirmək mümkündür. Amma Sovet tədqiqatçıların dediyi kimi, Qoqolun tənqidini inqilaba xidmət etmirdi. Onun məqsədi inqilab deyildi, sosial çevriliş deyildi. Onun tənqidinin məqsədi mənəvi, əxlaqi çevriliş idi. Yeni insanların ruhunu təzələmək, kamilləşdirmək idi. Amma bu, alov vasitəsilə təzələmək kimi bir şeydir. Güllüş Qoqolun əlində belə bir vasitə idi. Çox maraqlıdır ki, o, bu silahdan güclü şəkildə istifadə etdi, "Ölü canlar", "Müfəttiş" kimi gözəl əsərlər yaratdı. Lakin ömrünün axırına yaxın Qoqol birdən-birə dərk etdi ki, səhv yoldaymış. Sən demə, insan ruhunu lərzəyə gətirə və təzələyə, kamilləşdirə, gözəlləşdirə bilən bir qüvvə varsa, o, güllüş deyil, məhəbbətdir. O məhəbbəti Qoqol İsa Məsihdə və onun məzhəbində tapdı. İsa Məsih insanların qürsürünə heç vaxt gülməmişdi, həmişə onlara acımış, həmişə onları sevmiş və əfv etmişdi. Qoqol başa düşdü ki, insanı mənəvi cəhətdən kamilləşdirmək, dəyişdirmək üçün güllüş yaramır. Və Qoqol öz satirasından imtina edərək özünün "Dostlar-la yazışmalardan seçilmiş parçalar" əsərini yazdı. Bu əsərə görə də tənqiddə məruz qaldı. Belinski məşhur "Qoqola məktub"unu bu əsərdən sonra yazdı. Amma Qoqol artıq yeni yola qədəm qoymuşdu. Dostoyevski, mənə elə gəlir ki, Qoqolun bu yeni yolunu davam etdirdi. Məşhur bir söz var onu Dostoyevskinin adına çıxırırlar: Biz hamımız Qoqolun şinələrindən çıxmışıq. Qoqolun satirik şinələrindən deyil, onun həmin dindarlıq şinələrindən çıxmışıq Dostoyevski.

Sizcə, İsa Məsih obrazı Dostoyevski-ni niyə cəlb edirdi? Bu təkə də dini amillə bağlı idi?

- Dostoyevskinin maraqlı bir fikri var: Deyir əgər mənə təsdiq etsələr ki, İsa Məsih heç qətdən kənərdi, mən yəndə də İsa Məsihlə qalmaq istərdim, nəinki həqiqətdə. Yeni İsa onun üçün həqiqətdən də üstündür, ən böyük həqiqətdir. Din onun üçün ən böyük həqiqətdir. Niyə din böyük həqiqət hesab olunur Dostoyevski üçün? Ona görə ki

Dostoyevski hesab edir ki, insan həyatı çox paradoksal şeydir. İnsan dünyaya gəlir, yaşayır və sonra da ölür. Belə düşüncədə bu mənəsis bir şeydir. Nə üçün yarandı insan? Nə üçün çalışdı-çapaladı və nə üçün öldü? Həyata nə məqsəd gəlmişdi? Nəyi qoyub getdi? Ümumiyyətlə, insan həyatının mənası varmı? Əgər həyat beş gündükdürsə, bir gün yaranıb bir gün ölürsənsə, onda yaşamağa dəyərmə? Bu, çətin suallardır. Elm bu məsələlərə, bu suallara cavab verə bilmir. Amma din bu suallara cavab verir. Ona görə yox ki, din insanı aldadır. Xeyr, din insanı aldatmır, inandırır. O inamın özü elə bir ruhi həqiqətdir ki, o insan həyatına adekvat gəlir. İnsan həyatı özünün adekvat ifadəsini

göstərir ki, onlar dünyada heç kime məlum olan şeylər deyil. Tolstoy yaradıcılığına, mənə elə gəlir ki, uyğun gələn estetik kateqoriya gözəllikdir. Tolstoyun bədii ələmi insan-da gözəllik duyğusu vardır. Dostoyevskinin bədii dünyası insanda möhtəşəmlik duyğusu yaradır. Belə bir estetik kateqoriya da vardır. O da maraqlıdır. Çərnışevski öz dissertasiyasında bu haqda yazır. Məsələn, deyək ki, uca bir qayanın başına çıxıb dərən dibinə, uçuruma baxmaq dəhşətdir, amma maraqlıdır. Burda maraqlı nədir ibarətdir? Nədir insanı cəlb edən? Qorxu. Gözəlliklə bərabər qorxu hissi də var. Bu da insan üçün maraqlıdır. "Cinayət və Cəza" romanının qəhrəmanı Raskolnikov qarını, sonra da

onun gecəsidir və onlar da bir-birilə heç vaxt görüşmürlər. Bu da çox maraqlı şeydir ki, iki dahi yazıçı eyni zamanda, eyni ölkədə, eyni şəhərdə yaşayırlar, eyni jurnalda çap olunurlar, amma bir dəfə də olsun görüşmürlər. Əlbəttə, bir-birinin yaradıcılığı ilə tanış idilər. - "Dostoyevski utopiyası" anlayışı nəyi ifadə edir? - "Dostoyevski utopiyası" deyəndə mən nəyi nəzərdə tuturam? Dostoyevskinin gələcək haqqında düşüncələri. Utopiya xəyaldir. Utopiya gələcək haqqında düşüncələrdir. Sosialist utopistləri o işıqlı gələcəyi, o azad gələcəyi inqilabda görürdülər: inqilab vasitəsilə sosializm qurmaq və o işıqlı ge-

Din insanı aldatmır, inandırır

Professor Məmməd Qocayev: "Tolstoy və Dostoyevski rus ədəbiyyatının gecə və gündüzüdür"

ləcəyə çatmaq. Bunların utopiyası bələydi. O da baş tutmadı. Dostoyevskinin utopiyası başqadır. Dostoyevski hesab edir ki, o utopik cənnət dünyasına aparan yol insanın qəlbindən keçir. Heç bir sosializm, kapitalizm quruluşu onu ziddiyyətlərdən xilas edə bilməz, azadlığa çıxara bilməz. Əgər insan kamill deyilsə, sosializmi qursa belə onu da korlayıb kapitalizmdən bəter günə salacaq. İlk növbədə insan özü kamilləşməlidir. Bəşəriyyət kamilləşməlidir ki, kamill cəmiyyətə çatmaq mümkün olsun. Dostoyevskinin utopiyası budur. O bu yolla gözəl gələcəyə çatmağı mümkün hesab edirdi.

Dostoyevski yaradıcılığının ilk mərhələsindən, yeni 40-ci illər povestlərindən yətkin romanlarına qədər yaradıcılığında dini motivlər necə dəyişmişdir və əslində, onun yaradıcılıq inkişafı nəyə əsaslanır?

- Bəli, din onun əksər əsərlərində var, çox vacib yer tutur. Onun 40-ci illər yaradıcılığında din məsələsinə toxunulmur. Orda daha çox insan psixologiyasından və insanın sosial vəziyyətin-dən bəhs edilir. 60-cı illər yaradıcılığında bir qədər bu ziddiyyət dəhə də dərinləşir. Məsələn, Raskolnikovun həyatında bir tərəfdən mənəviyyət, digər tərəfdən ideya həlledici rolə malikdir. "Yeniyyət" romanından sonra Dostoyevski mənəviyyətdən dinə, ideyadan fəlsəfəyə keçir. Artıq din məsələsinə qoyur. Burda din adamlarının obrazları yaranır. Makar Dolqorukı "Yeniyyət" romanında, Zosi-ma ata "Karamazov qardaşları" romanında. Və orada kişə həyatı təsvir olunur. Dostoyevskinin "Karamazov qardaşları"nda qarşı-qarşıya qoyulan iki əks dəyər, iki hikmət fəlsəfə və dindir. Dostoyevski hesab edir ki, fəlsəfə həyatın mahiyyətinə çatıb bilməz, çünki o insan şüurunu, insan aqlının məhsuludur. Amma din ilahi hikmətdir, dinin həqiqəti Allahın həqiqətidir. Allahın həqiqəti əsl və yeganə həqiqətdir. Dostoyevski dini həqiqəti fəlsəfi həqiqətdən üstün hesab edir və "Karamazov qardaşları"nda iki qardaşı bir-birilə qarşılaşdırır. Alyoşa Karamazov dini həqiqə-

tin, İvan Karamazov fəlsəfi həqiqətin tərəfdarıdır. İvan Karamazovun fəlsəfəsi iflasa uğrayır baxmayaraq ki, güclü fəlsəfə idi. İvan Karamazov humanistdir və deyir ki, Allahın insanlara vəd etdiyi o cənnət indi, bu gün burada əzab çəkən o körpə uşağın bir damla göz yaşına dəyməz. Böyük humanizmdir, lakin bu humanizmin əsasında bir səhv var. O səhv ondan ibarətdir ki, insan özünü Allahın yerinə qoyur. Ölüm və həyat məsələsinin həllini insan öz üzərinə götürür. Dostoyevski hesab edir ki, belə məsələləri insan aqlı həll etmək iqtidarında deyil. Ölüm və həyat məsələsi Allahın ixtiyarındadır. Amma İvan Karamazov belə bir iddiaya düşür və Allahın dünyasının əleyhinə çıxır, onu ədalətsiz hesab edir. Sonra atası qətlə yetiriləndən sonra İvan Karamazov başa düşür ki, məhz onun fəlsəfəsi ata qətlinə gətirib çıxardı və atasının ölümündə özünü günahkar bilir, hərçənd atasını o, öldürməyib.

Dostoyevskinin yaradıcılığında ölüm motivi geniş yer tutur. Və ümumiyyətlə, bu ölümləri necə səciyələndirmək olar?

- Ölüm motivi, doğrudan da, Dostoyevski yaradıcılığında böyük yer tutur. Onun romanlarının əksəriyyətində ölüm hadisəsi təsvir olunur. Raskolnikovun öldürdüyü qadınlar, Nastasya Filippovnanın Roqojin tərəfindən qətlə yetirilməsi, "Şeytanlar" romanında Stavroginin özünü öldürməsi və s. Kirillovun intiharı tam-mam başqa intihardır. Kirillov öz intiharı ilə təsdiq etmək istəyirdi ki, insan Allah ola bilər. Kirillov inanmışdı ki, Allah yoxdur. Əgər Allah yoxdursa, deməli, insan Allahdır. Əgər insan Allahdır, deməli o, mütləq İxtiyar sahibidir. O, mütləq azaddır. Onun qarşısında heç bir sərhəd, heç bir sədd yoxdur. İnsanların qarşısında ən böyük sədd ölüm qorxusudur. O ölüm qorxusunu dəf etmək üçün özünü öldürür. Ona görə də Kirillovun özünü öldürməsi bir növ İsa Məsihin çarmıxa çəkilməsinə bir parodiya. Orda İsa Məsihin qurbanı lazımdır idi ki, o din yaşasın. İsa Məsih o dini yaşatdı, özünü qurban verdi. Kirillov özünü qurban verməklə yeni dini yaratmaq istəyirdi. Özünü öldürdü, lakin nəinki Allah ola bilmədi, insan-lıq haqqını da itirdi.

Dostoyevskinin tövbə hissindən daha çox peşmanlıq hissini qabartmasının əsas səbəbi nədir?

- Tövbə və peşmanlıq hissi bunlar ayrı-ayrı şeylərdir. O mənada ki, peşmanlıq insanı, şəxsi hissirdir, tövbə Allah qarşısında öz günahını etiraf etmək deməkdir. Dostoyevski deyir ki, tövbə böyük duyğudur, böyük hadisədir. Peşmanlıq şəxsi, fərdi hadisədir. O, peşmanlıqdır deyil, tövbəni əsas tutur. Ümumiyyətlə, Dostoyevski hesab edir ki, insan gördüyü bütün işləri öz şərafinə, özü üçün yox, Allahın şərafinə görməlidir. Allahın adı ilə görüləməyən işlər heç bir müsbət nəticə verə bilməz. "Allahsız vicdan dəhşətdir" Dostoyevskinin sözləridir. Allaha inanmadan vicdanlı adam olmaq olmaz. Dostoyevskinin fikrinə görə vicdanlı adam Allaha inanmırsa, bir gün gəlib dəhşət törədəcək. İnsanda vicdan da, xeyirxahlıq, mərhəmət, məhəbbət də - hamısı Allaha inama söykənməlidir. Ona söykənmirsə, belə bir əsas yoxdursa, yalnız insanı keyfiyyətlərdən irəli gəlirsə onun nəticəsi dəhşət olacaq. Bu, Dostoyevski fəlsəfəsinin əsasında duran fikirdir.

Gözəllik dünyanı xilas edəcək". Dostoyevskinin bu sözləri hərfi mənada başa düşülməlidir?

- "İdiot" romanında Dostoyevski gözəlliyi ön plana çəkir. Nastasya Filippovna gözəl qadındır. Bütün hadisələr onun ətrafında cərayan edir. O, gözəllik müccəsidir. Knyaz Mişkin mənəvi cəhətdən saf insandır. Bu da mənəvi gözəlliyin təmsalidir. Bu bir-birinə can atır. Knyaz Mişkin Nastasya Filippovnanı, yeni gözəlliyi xilas etmək istəyir. Amma baş tutmur. Nastasya Filippovna ona ərə getmək istəyir, amma nikah məqamında onu atıb Roqojinlə gedir. Roqojin də onu öldürür. Gözəllik dünyanı necə xilas edir? "İdiot" romanında gözəllik faciəyə uğradı. Demək olarmı, gözəllik dünyanı xilas edə bilmədi? Gözəlliyə tapınmaqla gözəlliyin təsiri altında insan mənəvi cəhətdən kamilləşir. Bu kamilləşmə də dünyanı xilas etməlidir. Ona

görə dünyanın xilası gözəllikdən keçir. İstər zahiri gözəllik olsun, istər daxili. Dostoyevskinin çox güclü pedaqoji təlimi var. Hər şey uşaqlıq xatirəsi əsasında qurulur. Uşaqlıqda xoş, gözəl təəssürat duymuş insan nə vaxtsa ömründə xeyirxah iş görməlidir. O, onun təsiri altında və əksinə uşaqlığında hansısa bir eynəcər vəziyyətlə üzleşmiş uşaq öz həyatında bir ziddiyyətlə qarşılaşa bilər. Gözəllik duyğusu insanı mənəvi cəhətdən dəyişdirir, kamilləşdirir və bunun əsasında da dünya dəyişməlidir. Dostoyevskinin "Gözəllik dünyanı xilas edəcək" formulunun mənası budur.

Son illərdə Dostoyevskinin əsərlərinin tərcüməsi ilə məşğulsunuz. İstərdim bu barədə danışaq.

- Dostoyevskinin beş böyük romanından üçü "Yeniyyət", "Şeytanlar", "Karamazov qardaşları" Bakı Slavyan Universitetində tərcümə olunmuşdur. "Qanun" nəşriyyatı "Yeniyyət" romanını mənəm tərcüməmdə çap etdi. Bundan başqa Dostoyevskinin "Gizlindən qeydlər", "Ölü evdən qeydlər" kimi böyük əsərlərini də mən Azərbaycan dilinə tərcümə etdim. Onun hekayələrini, xüsusilə 40-cı illər hekayələrini "Yoxsul insanlar", "Oxşar", "Ev sahibəsi", "Zəif ürək", "Gülməli adamın yuxusu" və s. Azərbaycan dilinə tərcümə etdim. Mən də "Yazıçının gündəliyindən seçmələr". Biri "Yazıçının gündəliyi"ndən Dostoyevskinin ədəbiyyatı, ədəbiyyatçılar, Jorj Sand, Nek-rasov, Tolstoy, Qoqol, Puşkin haqqında fikirlərini bir kitab şəklində Azərbaycan dilinə tərcümə etdim. Sonra Mixayil Baxtinin "Dostoyevski poetikasının problemləri" əsərini tərcümə etdim. Yeni bu on ildə Dostoyevski irsinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi, mənəcə, böyük hadisədir. İndi eşitdiyimə və qəzetdə də oxuduğuma görə "Karamazov qardaşları"ni ikinci dəfə tərcümə ediblər. Yeni digər əsərləri də tərcümə olunmalıdır. Bir dəfə tərcümə kifayət etmir.

Dostoyevskinin əsərləri bu gün nə dərəcədə aktualdır?

- Yox, Dostoyevskinin qoyduğu suallara cavab hələ uzun müddət tapılmayacaqdı. Yeni axıra kimi o suallara cavab vermək çətin-dir. Dostoyevski bizə lazımdır. Onun haqqında məqalələrimdə də yazmışam ki, Dostoyevskinin tərcümə və tədqiq etmək Dostoyevski-yə yox, bizə lazımdır. Yeni biz bunu öz milli mədəniyyətimiz üçün etməliyik. Bizim rus-tika elmimiz də güclü olmalıdır, qarbsüniliq də, şərqşünaslıq da. Filologiya elmi o vaxt güclü deyil ki, öz ədəbiyyatını yaxşı bilir. Gərək dünya ədəbiyyatını da yüksək səviyyədə biləsin. Bir rus professoru Amerika universitetində ingilis dilində amerikalılara Amerika ədəbiyyatından mühazirə oxuyur. Bunun özü böyük şərfədir. Yəndə də biz bəzən çox besit şəkildə düşüürük ki, o, bizə lazımdır. Elə bilirik ki, Dostoyevskinin Azərbaycanca tərcüməsi, tədrisi, tədqiqi bizə çox şey verə bilər.

Söhbətəşdi: Aydan UMUDOVA